

ว่าด้วยเรื่องสงกรานต์

ศศิธร มีตาโมโกะ

โรเบเรียนภาษาและวัฒนธรรม

สวัสดีค่ะ ผู้อ่าน TPA NEWS ที่เคารพรักทุกท่าน เข้าเดือนเมษายนแล้ว ผู้เขียนขอใช้พื้นที่สนุกกับภาษาฉบับนี้เขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับ “สงกรานต์” ให้ทุกท่านได้อ่านทั้งข้อมูลทางภาษา และข้อมูลทางวัฒนธรรมกันนะคะ

สงกรานต์

หากค้นหาคำว่า “สงกรานต์” ในพจนานุกรม จะพบว่าคำนี้มีความหมายอยู่ ๒ ความหมายค่ะ คือ

สงกรานต์ ๑ [-กรวน] น. เทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่อย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติ ปกติตกวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน วันที่ ๑๓ คือวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ คือวันเนา และวันที่ ๑๕ คือวันเถลิงศก. (ส. สงกรานต์).

สงกรานต์ ๒ [-กรวน] น. สัตว์พวกหนอนทะเล มีหลายวงศ์ เช่น วงศ์ Phylloporidae ชั้น Polychaeta ลำตัวยาวเป็นปล้อง แต่ละปล้องมียางค์ ๑ คู่อยู่ข้างลำตัว อาศัยอยู่ในทะเล ช่วงประมาณกลางเดือนเมษายนใกล้วันสงกรานต์จะพบอยู่ในบริเวณน้ำกร่อยหรือแม่น้ำลำคลองที่ติดต่อกับทะเลเพื่อผสมพันธุ์ จึงเรียกว่า ตัวสงกรานต์.

กลับเข้าเรื่องสงกรานต์ในความหมายแรกกันนะคะ หลังความหมายมีข้อความเขียนอยู่ในวงเล็บ คือ (ส. สงกรานต์) โดย ส. หมายถึง สันสกฤต คำว่า สงกรานต์ นี้มาจากคำสันสกฤตอ่านว่า สัง-กราน-ติ แปลว่า เคลื่อนย้ายเข้าไป เรากำหนดให้วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์ คือวันที่ดวงอาทิตย์จะเคลื่อนเข้าสู่ราศีเมษ วันที่ ๑๔ คือวันเนา “เนา” เป็นภาษาเขมร แปลว่า อยู่ ถือว่าเป็นวันว่างที่อยู่ระหว่าง ๒ ศก และวันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันเถลิงศก แปลว่า ยกศกใหม่ ถือว่าเป็นวันที่ดวงอาทิตย์จะเข้าสู่ราศีเมษอย่างเต็มที่ จึงเป็นวันที่ขึ้นศักราชใหม่ค่ะ

เสฐียรโกเศศ ได้เขียนเรื่องสงกรานต์ในหนังสือ “ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล” ไว้อย่างละเอียด ผู้เขียนขอเขียนเล่าโดยสรุปดังนี้ค่ะ

สงกรานต์ เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายเข้าไป ในที่นี้หมายถึงพระอาทิตย์ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีใดราศีหนึ่งก็เรียกว่าสงกรานต์ วัน และเวลาที่พระอาทิตย์ย้ายจากราศีหนึ่ง และยกไปสู่อีกราศีหนึ่ง ท่านเรียกว่า **สงกรานต์เดือน** แต่ในวัน และเวลาที่พระอาทิตย์ยกขึ้นสู่ราศีเมษ คือในเดือนเมษายน เขาเรียกเป็นพิเศษว่า **มหาสงกรานต์** เพราะถือเป็นวัน และเวลาที่ตั้งต้นเป็นปีใหม่ โดยเหตุที่ประชาชนสนใจแต่วันขึ้นปีใหม่ เมื่อพูดว่าสงกรานต์ก็นึกถึงวันมหาสงกรานต์ ส่วนสงกรานต์ของเดือนอื่นไม่เข้าใจ และไม่สนใจ คำว่า “สงกรานต์” จึงหมายถึง “มหาสงกรานต์” เป็นเฉพาะไป

ส่วนเหตุที่ถือเอาวันมหาสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ นั้นไทยไม่ได้กำหนดขึ้นเอง แต่รับมาจากอินเดียฝ่ายเหนือซึ่งเป็นแผ่นดินที่อยู่เหนือเขตร้อนขึ้นไป ประชาชนที่อยู่เหนือเขตร้อนของโลก ถือว่าฤดูใบไม้ผลิหรือที่ภาษาสันสกฤตเรียกฤดูนี้ว่า วสันต์ ซึ่งในสมัยโบราณเริ่มตั้งแต่วันที่พระอาทิตย์ขึ้นสู่ราศีเมษ เป็นระยะเวลาหรือฤดูกาลที่ดีที่สุดของพวกเขา เพราะฤดูหนาวที่แห้งแล้ง เหน็บหนาว และโหดร้ายได้สิ้นสุดลงแล้ว อากาศคลายความหนาว และแจ่มใสขึ้นโดยลำดับ ต้นไม้ก็ผลิดอกออกช่อ และแตกใบใหม่เขียวชอุ่ม ผุ่งสัตว์นก แมลงที่เคยจำศีลกันก็กลับมาหากินใหม่ รวากับธรรมชาติกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นอีกครั้ง ด้วยเหตุนี้ เขาจึงถือเอาต้นฤดูวสันต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ แสดงความยินดีเล่นนักษัตรฤกษ์สงกรานต์กัน และการเล่นนักษัตรฤกษ์สงกรานต์ในฤดูวสันต์ของอินเดีย พอดีมาเหมาะเข้ากับความเป็นอยู่ของไทยเราในส่วนรวม ซึ่งมีอาชีพส่วนใหญ่ทางกสิกรรม เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ประชาชนของเรากำลังว่างจากทำไร่ไถนา (ยกเว้นภาคใต้) จึงถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันทำบุญใหญ่แล้วเล่นสนุกกันเรียกว่า เล่นนักษัตรฤกษ์สงกรานต์ สืบทอดเป็นประเพณีมาเหมือนกันหมดทั้งประเทศไทย ประเทศพม่า (เมียนมา) ประเทศเขมร (กัมพูชา) และประเทศลาว เพราะได้มาจากประเทศอินเดียที่เดียวกัน

ลัทธิ ศรัทธา สงกรานต์

รัตติกาล ศรีอำไพ ได้เขียนข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้นิยามของคำ สารทว่า “เทศกาลทำบุญในวันสิ้นเดือน ๑๐ โดยนำพืชพรรณธัญญาหาร

¹ นักษัตรฤกษ์ น. ฤกษ์ที่ขึ้นกับการโคจรของดวงดาวในสุริยจักรวาลคือดาวพฤหัสบดีดาวพฤหัสบดีผ่านดาวนักษัตรหมูโหนดหนึ่งใน ๒๗ หมู่. เรียงงานที่จัดขึ้นตามนักษัตรฤกษ์ว่างานนักษัตรฤกษ์, เรียกวันที่มีงาน นักษัตรฤกษ์ว่า วันนักษัตรฤกษ์.

แรกเก็บเกี่ยวมาปรุงเป็นข้าวทิพย์²และข้าวมธุปายาส³ถวายพระสงฆ์” ขนมนิเทศกาลนี้ที่เรารู้จักกันดีก็คือกระยาสาธ

ส่วนคำ ตรุษ ตรุษไทย นิยามว่า “เทศกาลเนื่องในการสิ้นปี ตรุษไทยกำหนดตามจันทรคติ ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔” ซึ่งในปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๕๑) ตามปฏิทินหลวงจะตรงกับวันเสาร์ที่ ๕ เมษายน เทศกาลเนื่องในการสิ้นปีนี้ คนไทยนิยมทำบุญตักบาตรด้วยข้าวเหนียวแดงตามประเพณี

สำหรับเทศกาลสงกรานต์ เป็นเทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่ ที่กำหนดตามสุริยคติ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้นิยามของคำ สงกรานต์ ว่า “เทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่อีกอย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติ ปรกติดกันวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน วันที่ ๑๓ คือวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ คือวันเนา และวันที่ ๑๕ คือวันเถลิงศก”

ดังนั้น ตรุษไทยกับสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่ไทย จึงไม่ใช่วันเดียวกัน ตามค่านิยมข้างต้นจะ

กิจกรรม และประเพณีในเทศกาลสงกรานต์

➢ การทำบุญตักบาตร หรือนำอาหารไปถวายพระที่วัดหรือตามสถานที่ที่จัดงาน เพื่อสืบทอด ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

➢ การก่อเจดีย์ทราย (ขนทรายเข้าวัด) จะทำในวันใดวันหนึ่งของวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายนก็ได้ ผู้ทำบุญจะช่วยกันขนทราย มาก่อเป็นเจดีย์ขนาดต่างๆ ในบริเวณวัด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ให้วัดใช้ก่อสร้างหรือถมพื้นที่

➢ การทำบุญอุทิศ เป็นเรื่องที่ยึดทำแบบนิมิตพระชักบังสุกุลอุทิศของญาติที่ล่วงลับไปแล้ว แล้วอุทิศส่วนกุศลให้ โดยนิมิตพระไปยังสถานที่เก็บหรือบรรจุอุทิศ การทำบุญอุทิศจะทำได้ทุกวันได้ตลอด แต่จะนัดหมายกัน หรือบางท้องถิ่นอาจจัดรวมกันที่วัด

➢ การสงฆ์น้ำพระมีทั้งสงฆ์น้ำพระพุทธรูปภิกษุและสามเณร รวมถึงการนำพระพุทธรูปที่บ้านมาทำความสะอาด และรดน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคลในโอกาสขึ้นปีใหม่

➢ การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ หรือการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เป็น

การขอขมา และอวยพร-รับพรผู้ใหญ่ เพื่อความเป็นสิริมงคลในวันปีใหม่ไทย โดยการนำพวงมาลัยมาอบและนำน้ำอบน้ำปรุงมาเจือด้วยน้ำธรรมา รดบนมือท่านส่วนการดำหัว ส่วนใหญ่จะพบเห็นได้ทางภาคเหนือของที่ใช้ในการดำหัวประกอบด้วย อากธณ์ มะพร้าว ก้อย ส้มป่อย เทียน และดอกไม้ เพื่อแสดงความเคารพต่อผู้ที่อายุสูงกว่าไม่ว่าจะเป็นพระหรือผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินหรือเป็นการขอพรปีใหม่จากผู้ใหญ่เช่นกัน

➢ การเล่นรดน้ำ เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง และมิตรสหาย ด้วยการรดน้ำเพียงเล็กน้อยลงที่ไหล่หรือที่มือพร้อมกับการอวยพรให้มีความสุข

➢ การสาดน้ำ เป็นการสนุกสนานรื่นเริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของเทศกาลสงกรานต์ การสาดน้ำกันโดยมากจะเริ่มต้นในวันสงฆ์น้ำพระ แต่บางแห่งพอเริ่มสงกรานต์ก็เริ่มสาดน้ำกันทันที

เหตุที่มีการสงฆ์น้ำ รดน้ำ สาดน้ำในวันสงกรานต์ เนื่องจากความเชื่อที่ว่า การสาดน้ำจะช่วยให้ฝนฟ้าตกบริบูรณ์ประการหนึ่ง น้ำเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อน้ำ การเพาะปลูกทำไร่นา ก็ได้ผล ประการหนึ่ง และถือกันว่าน้ำเป็นเครื่องชำระมลทินให้สะอาดอีกประการหนึ่ง เหตุนี้จึงเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีต่างๆ อาบน้ำ ชัดน้ำ หรือรดน้ำเมื่อทำพิธีสมรส อาบน้ำเมื่อตาย อาบน้ำเมื่อโกนจุก หรือบวชนาค

ที่มาข้อมูล

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). **ตรุษไทย-สงกรานต์ (๑๔ เมษายน ๒๕๕๑)**. สืบค้นจาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=ตรุษไทย-สงกรานต์-๑๔-เมษา>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. สืบค้นจาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๔). **สงกรานต์ (๑๔ เมษายน ๒๕๕๑)**. สืบค้นจาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=สงกรานต์-๑๔-เมษายน-๒๕๕๑>

เสฐียรโกเศศ. (๒๔๙๙). **ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล**. กรุงเทพฯ : พระจันทร์..

Educatepark. (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๒). **กิจกรรมในวันสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์ Songkran Festival**. สืบค้นจาก <https://www.educatepark.com/วันสงกรานต์/กิจกรรมในวันสงกรานต์/>

MTHAI. (๑๑ เมษายน ๒๕๖๒). **ความเชื่อและกิจกรรมในวันสงกรานต์ วันปีใหม่ไทย**. สืบค้นจาก <https://teen.mthai.com/variety/168876.html>

² ข้าวทิพย์ น. ชื่อขนมอย่างหนึ่ง ปรุงด้วยเครื่องกวนมีน้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ามน ข้าวฟ่าง ถั่วราชมาศ งา เป็นต้น นิยมใช้หญิงพรหมจารีเป็นผู้กวน มักทำในพิธีสารท, ข้าวกระยาทิพย์ ก็เรียก.

³ มธุปายาส น. ข้าวปายาสเจือน้ำผึ้ง ใช้เป็นของหวานในงานรื่นเริง. (ป.). ปายาส น. ข้าวชนิดหนึ่งที่หุงเจือด้วยน้ามนและน้าตาล, ข้าวเปียกเจือนม. (ป.).